

УДК 342.9:316.647.82

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.1.63>

А. О. Орел

слухач аспірантури

Міжрегіональної Академії управління персоналом

ПРИНЦИПИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розкрито, що систему принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності складають загальні та спеціальні принципи. Зазначено, що загальні принципи запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності є визначальними концепціями правової держави, без яких неможливе функціонування відповідної державної політики. До загальних принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності віднесено: 1) принцип недискримінації, що передбачає створення умов, за яких жодна особа не зазнає обмежень чи негативного ставлення через свою гендерну ідентичність; 2) принцип рівності, що орієнтований на забезпечення однакових можливостей для всіх осіб, незалежно від їхньої гендерної ідентичності; 3) принцип гуманності, що враховує людську цінність кожної особи, підкреслюючи повагу, розуміння та емпатію у вирішенні питань, пов'язаних із запобіганням дискримінації; 4) принцип справедливості, що орієнтований на забезпечення рівноваги між правами та обов'язками, забезпечуючи, щоб кожна особа отримувала те, що їй належить за законом чи моральними нормами; 5) принцип інклюзивності забезпечує участь усіх груп населення, зокрема тих, хто має ризик зазнати дискримінації за ознакою гендерної ідентичності, у соціальному, політичному та економічному житті, та сприяє створенню рівних умов та повній інтеграції таких осіб у суспільство; 6) принцип гідності підкреслює повагу до внутрішньої цінності кожної особи, забезпечуючи захист від приниження чи знецінення через гендерну ідентичність.

Розкрито, що спеціальні принципи визначають специфічні характеристики державної політики окремої держави, тому їх система визначає зміст адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності в Україні. До спеціальних принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності в Україні віднесено: – принцип превентивності функцій суб'єктів адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації; – принцип законодавчого визначення форм дискримінації за ознакою гендерної ідентичності; – принцип обов'язковості процедур звітності суб'єктів адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації; – принцип ефективності адміністративного механізму розгляду скарг, заяв та надання адміністративних послуг; – принцип гарантованого юридичного механізму захисту від проявів дискримінації; – принцип розширення прав і можливостей жінок; – принцип популяризації нетерпимості до форм дискримінації; – принцип дотримання міжнародних стандартів; – принцип відповідальності за дискримінаційні дії.

Ключові слова: адміністративна юрисдикція, адміністративне законодавство, адміністративне регулювання, адміністративні правовідносини, адміністративні процедури, боротьба, гендер, дискримінація, запобігання, ідентичність.

Актуальність теми. Виконання Україною міжнародних зобов'язань, зокрема в рамках Ради Європи, ООН та інших правозахисних організацій, вимагає впровадження ефективних принципів протидії дискримінації, які базуються на кращих міжнародних практиках і враховують національні особливості. Водночас внутрішні виклики, такі як недостатня правова обізнаність, стереотипи та соціальні упередження, ускладнюють практичну реалізацію політик рівності та

недискримінації. Дослідження принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності обумовлена зростанням суспільної уваги до прав людини в умовах глобалізації та демократичних перетворень. У сучасному світі гендерна ідентичність є одним із ключових аспектів, що визначають самореалізацію та соціальне становище особи, а дискримінація за цією ознакою перешкоджає забезпеченню рівності та соціальної справедливості,

а відтак існує необхідність правової кодифікації та теоретичного обґрунтування основних принципів, які мають стати фундаментом для розробки та реалізації нормативно-правових актів, спрямованих на захист осіб, що стикаються з дискримінацією через гендерну ідентичність.

Огляд останніх досліджень. Спеціальними питаннями адміністративно-правового регулювання щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні займалися такі науковці, як: О. Беспалова, А. Боровик, Н. Деревянко, А. Друзенко, О. Дрозд, А. Довгопол, В. Гончаров, Н. Грідіна, О. Кравченко, В. Лазарєв, Н. Лях, О. Перунова, А. Собакарь, Р. Шаповал, Г. Шевчук, О. Шевченко, В. Черненко, І. Федорович, Ю. Юринець та інші.

Однак, факти дискримінації в Україні є, на жаль, а відповідна протидія таким суспільно-негативним явищам здійснюється в площині адміністративно-правового регулювання, що обумовлює актуальність наукового виклику.

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити сучасний формально-юридичний аналіз принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності.

Виклад основних положень. Гендерна рівність впливає із загально-соціального принципу рівності, що становить корінну засаду всього державно-правового життя та полягає у відкиданні дискримінації за будь-яким критерієм з широкого переліку, який, до того ж, не є вичерпним. Глобалізоване суспільство рухається від ідеї рівності до формули «рівність у відмінності». Гендерна рівність відображає один з проявів загальнолюдської сутності рівності, а саме, рівність людини незалежно від статі та передбачає «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [1; 2]. Як зазначають Н. М. Оніщенко та О. Л. Львова, «гендерний вимір правової площини характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання патріархальних стереотипів, статевої ієрархії соціальних зв'язків, у яких чоловіки заздалегідь сприймаються як вищі за розумовими та фізичними здібностями істоти, їхня діяльність є найбільш значущою та пріоритетною порівняно з діяльністю жінок» [3, с. 4].

Під принципами (від лат. *principium* – первинне, визначальне) права зазвичай розуміють відправні ідеї, основні засади, що визначають

зміст і спрямованість правового регулювання. Принципи права як безпосереднє вираження, уособлення загальнолюдських суспільних цінностей (людської гідності, особистої автономії, солідарності, довіри тощо) спрямовані на їхнє утвердження, забезпечення і захист, дозволяють відтворити їх при формуванні та дії права. Принципи права символізують дух права, пов'язують право з мораллю, політикою, економікою, переводять на мову правових категорій і репрезентують суспільні інтелектуально-ціннісні настанови і тенденції. Принципи формують переконання суб'єктів у правовій сфері, впливають на ухвалення ними юридично значущих рішень. Принципи права мають найбільш загальний, абстрактний характер. У зв'язку з цим перед суб'єктами нормотворчості і правозастосування постає важливе завдання – наповнити принципи як загальні ідеї нормативним змістом. Таке наповнення відбувається в процесі практичної діяльності різних гілок влади. Зрозуміло, що це є традиційним завданням органів законодавчої влади, яке виконується ними в процесі поточної нормотворчості. Важливу роль у вираженні принципів та їх застосуванні відіграють також суди. Питання про специфічний зміст принципу зазвичай вирішується ними тоді й остільки, коли й оскільки це стає необхідним при вирішенні конкретної справи. Унаслідок цього принцип як ідея перетворюється на сукупність конкретних вимог [5, с. 66–69].

О. Старчук вважає, що принципи права – це такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю. Неприйнятним є визначення нормативності принципів права, яку обґрунтовували через ознаки норм права, вказуючи на їх загальнообов'язковість, формальну визначеність та встановленість державою. Однак принципи права є загальнообов'язковими, оскільки засадничих ідей повинні дотримуватися суб'єкти правотворчості під час здійснення правового регулювання суспільних відносин. Принципи права існують задовго до виникнення позитивного права, є основою для його формування й визначають зміст і спрямованість норм [6, с. 40–43].

У юридичній літературі концепція прав і свобод людини здавна ґрунтується на певних принципах. Тут і далі термін «принцип права» використовуватимемо у значенні, яке запропонував П. Рабінович, а саме як керівні засади (ідеї), які

зумовлюються об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства і визначають зміст та спрямованість правового регулювання [7, с. 102].

До основоположних принципів права вчені відносять: принцип справедливості, принцип рівності, принцип свободи, принцип гуманізму тощо, які закріплені в міжнародно-правових актах, зокрема, у Загальній декларації прав людини (1948), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1976), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1976), а також Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та в протоколах до неї тощо [8, с. 120].

Таким чином, принцип права - це фундаментальні керівні засади, що втілюють загальнолюдські суспільні цінності та відображають закономірності існування й розвитку суспільства і правової системи. Вони визначають загальний зміст, спрямованість і характер правового регулювання, забезпечуючи єдність, системність та гармонійність правопорядку. Принципи права мають абстрактний і універсальний характер, але набувають конкретного нормативного змісту в процесі їх закріплення в законодавстві, реалізації у правозастосовній діяльності та інтерпретації судовими органами. Вони слугують основою для формування юридичних норм, їх тлумачення та застосування, забезпечуючи зв'язок права з етичними, політичними й соціальними цінностями.

Відповідно, принципи запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності – це фундаментальні керівні засади, які визначають загальні підходи та спеціальні механізми забезпечення рівності прав і свобод осіб незалежно від їхньої гендерної ідентичності. Такі принципи спрямовані на утвердження гуманності, справедливості, інклюзивності та поваги до гідності кожної людини, враховуючи особливості гендерної ідентичності як унікальної складової людської автономії та знаходять своє відображення у міжнародних стандартах, вітчизняному законодавстві, правозастосовчій практиці та освітній діяльності, слугуючи орієнтиром для формування, тлумачення та реалізації норм права, а також для запровадження дієвих механізмів захисту від дискримінації та популяризації гендерної рівності у суспільстві.

Варто сказати, що в законодавстві країни є чинний Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який визначає організаційно-правові засади запобігання

та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [9].

В свою чергу, Медвідь О.О. досліджуючи питання основних принципів правової політики у сфері гендерної ідентичності зазначає, що державна влада, що позиціонує себе як демократична, не може ігнорувати ті соціальні процеси, що відбуваються. Зміна ідеології суспільних відносин потребує оновлення підходів до правової політики. Декларування принципу рівності статей уже стало одним із засадничих етапів розвитку цивілізованих народів. При цьому важливим є не тільки зовнішнє правове регулювання на конституційному чи законодавчому рівні, а й забезпечення механізму гарантування цього принципу у право реалізаційній практиці. Тому важливо не обмежуватися прийняттям спеціального акта, а створити дієвий механізм, що дозволив би реалізувати вказані в ньому норми і положення. І виконати це набагато складніше, оскільки потрібен дієвий комплекс правореалізаційних, правоохоронних та правозабезпечувальних чинників. Авторка звертає увагу на те, що сучасне українське суспільство має поки що недостатньо виважену гендерну ідеологію, донині роботи поділяють на «суто чоловічі» і «суто жіночі», усталеною є позиція щодо слабкості дівчинки й агресивності хлопчика, обов'язку жінок вести домашнє господарство й виховувати дітей тощо [10].

Проте, при цьому на думку Ведмідь О.О. систему принципів правової політики у сфері гендерної ідентичності складають: - принцип визнання відмінності між статтю і гендером, оскільки сутність принципу визнання відмінності полягає в тому, що рівність осіб полягає в їх диференціації; - принцип індивідуального вибору гендерної ідентичності, який полягає у праві людини, спираючись на цінності людської гідності та її автономії, самостійно обирати тип гендера, з яким вона себе ідентифікує; - принцип виваженої гендерної соціалізації; - принцип наявності юридичного механізму реалізації права на гендерну ідентичність [10].

Частково погоджуючись із науковцями із врахуванням норм чинного законодавства, вважаємо, що систему принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності складають загальні та спеціальні принципи.

Загальні принципи запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності є визначальними концепціями правової держави, без яких неможливе функціонування відповідної державної політики. До загальних принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності належать:

1) принцип недискримінації, що передбачає створення умов, за яких жодна особа не зазнає обмежень чи негативного ставлення через свою гендерну ідентичність. Принцип недискримінації є базовим для забезпечення рівних прав і свобод, зокрема, шляхом заборони будь-яких форм упередження на рівні законодавства;

2) принцип рівності, що орієнтований на забезпечення однакових можливостей для всіх осіб, незалежно від їхньої гендерної ідентичності;

3) принцип гуманності, що враховує людську цінність кожної особи, підкреслюючи повагу, розуміння та емпатію у вирішенні питань, пов'язаних із запобіганням дискримінації;

4) принцип справедливості, що орієнтований на забезпечення рівноваги між правами та обов'язками, забезпечуючи, щоб кожна особа отримувала те, що їй належить за законом чи моральними нормами;

5) принцип інклюзивності забезпечує участь усіх груп населення, зокрема тих, хто має ризик зазнати дискримінації за ознакою гендерної ідентичності, у соціальному, політичному та економічному житті, та сприяє створенню рівних умов та повній інтеграції таких осіб у суспільство;

6) принцип гідності підкреслює повагу до внутрішньої цінності кожної особи, забезпечуючи захист від приниження чи знецінення через гендерну ідентичність.

Спеціальні принципи визначають специфічні характеристики державної політики окремої держави, тому їх система визначає зміст адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності в Україні. До спеціальних принципів запобігання та протидії дискримінації за ознакою гендерної ідентичності в Україні належать:

– принцип превентивності функцій суб'єктів адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації;

– принцип законодавчого визначення форм дискримінації за ознакою гендерної ідентичності;

– принцип обов'язковості процедур звітності суб'єктів адміністративно-правового регулювання запобігання та протидії дискримінації;

– принцип ефективності адміністративного механізму розгляду скарг, заяв та надання адміністративних послуг;

– принцип гарантованого юридичного механізму захисту від проявів дискримінації;

– принцип розширення прав і можливостей жінок;

– принцип популяризації нетерпимості до форм дискримінації;

– принцип дотримання міжнародних стандартів;

– принцип відповідальності за дискримінаційні дії.

Список використаної літератури:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
2. Медвідь О.О. Основні принципи правової політики у сфері гендерної ідентичності. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 78.
3. Оніщенко Н. М., Львова О. Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 3–11.
4. Артеменко І. А. Державна політика протидії організованій злочинності та корупції в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 488-494.
5. Загальна теорія права: підручник за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2015. 392 с.
6. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. П. М. Рабінович. Вид. 9, зі змін. Львів: Край. 2007. 192 с.
8. Погребняк С. П. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. *Загальні проблеми правової науки: вісник*. 2009. №3 [58]. С. 31-39.
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст.412.

Orel A. O. Principles of preventing and combating discrimination on the basis of gender identity

The article reveals that the system of principles for preventing and countering discrimination based on gender identity consists of general and special principles. It is noted that the general principles of preventing and countering discrimination based on gender identity are defining concepts of the legal state, without which the functioning of the relevant state policy is impossible. The general principles of preventing and countering discrimination based on gender identity include: 1) the principle of non-discrimination, which involves the creation of conditions under which no person is subject to restrictions or negative treatment due to their gender identity; 2) the principle of equality, which is aimed at ensuring equal opportunities for all persons, regardless of their gender identity; 3) the principle of humanity, which takes into account the human value of each person, emphasizing respect, understanding and empathy in solving issues related to the prevention of discrimination; 4) the principle of justice, which is aimed at ensuring a balance between rights and obligations, ensuring that each person receives what is due to him by law or moral norms; 5) the principle of inclusiveness ensures the participation of all population groups, in particular those who are at risk of discrimination based on gender identity, in social, political and economic life, and promotes the creation of equal conditions and the full integration of such persons into society; 6) the principle of dignity emphasizes respect for the intrinsic value of each person, providing protection against humiliation or devaluation due to gender identity.

It is revealed that special principles determine the specific characteristics of the state policy of an individual state, therefore their system determines the content of administrative and legal regulation of prevention and countermeasures against discrimination based on gender identity in Ukraine. Special principles of preventing and countering discrimination based on gender identity in Ukraine include: – the principle of preventive functions of subjects of administrative and legal regulation of preventing and countering discrimination; – the principle of legislative definition of forms of discrimination based on gender identity; – the principle of mandatory reporting procedures of subjects of administrative and legal regulation of prevention and countermeasures against discrimination; – the principle of effectiveness of the administrative mechanism for considering complaints, applications and providing administrative services; – the principle of a guaranteed legal mechanism of protection against manifestations of discrimination; – the principle of empowering women; – the principle of popularizing intolerance to forms of discrimination; – the principle of compliance with international standards; – the principle of responsibility for discriminatory actions.

Key words: *administrative jurisdiction, administrative legislation, administrative regulation, administrative legal relations, administrative procedures, struggle, gender, discrimination, prevention, identity.*